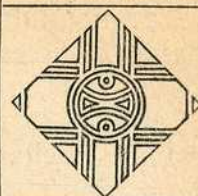

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА --- СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ---

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

Борба код Куманова

По причању кнеза Алексија Карађорђевића

Борба по кућама и крововима. — Арнаути међу лешевима. — Бајонетом и топовима. — Добровољац осветник

О крвавом боју на Куманову послао је дописник миланског листа »Коријере дела Сера« Гвелфо Чивинини свом листу овај допис, који је саставио по причању кнеза Алексија Карађорђевића:

Тек позно у ноћ могли смо добити поуздана извешћа од кнеза Алексија Карађорђевића, крајева синовца, који је на први глас о рату напустио Париз и провођења и дошао да се бори за своју земљу. Пошто нема никаква чина у српској војсци у мирно време, није га могао имати ни у рату.

Он је прост војник, додуше војник *sui generis*, којему се са страхопоштовањем клањају капетани и пуковници и који се врло радо упушта да с њима разговара о рату и о многим другим мирнодобским стварима. Његово Височанство води рат као и сваки добар Србин, али уме да цени и оно што мир пружи животу и о том говори као одличан познавалац.

Али ноћас Париз и његова уживања беху остављена на страну. Кнез, који је у рану зору отишао аутомобилом из Врање у Куманово и увече се вратио на коњу, присуствовао је целој најважнијој фази боја до његовог свршетка и описао нам га је јасно, просто и лепо.

Прекјучерашња борба око заузимања Куманова била је

љута, ма да су турске трупе већим делом биле изашле из вароши. Арнаутске групе још су давале отпора. Куће у околини биле су пуне наоружаних људи, који су пуцали на српске редове. Артиљерија их је морала рушити својим метцима. Они, који су бежали ка вароши, образовали су око ње борбене редове и давали крајњи отпор. Пошто су били потиснути, десетковани, повлачили су се у прве улице, затварали се у куће и дворишта и настављали борбу.

Српске трупе, које су наступале, морале су да се махнито боре с тим лудацима, да се измешају с непријатељем и

крвљу залију унутрашњост испретураних кућа. Видело се како подивљале гомиле разбијају врата и јуре се по терасама и крововима.

Напослетку је све у вароши умукло. Српско становништво изишло је из домова, у које се било прикрило и одушевлено је поздрављало ослободилачке трупе.

Али после неколико тренутака по Куманову се опет поче разлегати пуцњава, турске трупе, које су изашле, биле су заузеле положаје на једном нижу брежуљака на два километра од вароши и њихови топови почели су као градом засипати куће гранатама. Док

Арнаути Љумљани нападаше незаштићену српску комору на Везировоме Мосту, али их је то после скупо стало

је становништво бежало, а севање топова и експлозива осветљивало мрачну варош, српске трупе, које су се биле почеле одмарати, прибале су се и појуриле да нападну те брежуљке, покушавајући да их заобиђу.

Целу ноћ водила се борба на јасној месечини. Турци су се били снажно ушанчили. Напади, ма колико да су били силни, смели, беху узалудни. Турска артиљерија је и даље грмела сипајући своје пројектиле на варош и на редове војника, који су наступали и и који, ма колико да су тешко страдали, не прекидаху своје нападе. (Свршиће се.)

Кули Краљевића Марка

*Краљевића Марка куло,
Меде време још не сравни,
Још се држиш и сведочиш:
Да смо здиља били славни.*

*И ако си разваљена
Не мање ти ипак хвала:
Ти си ипак у Прилепу
Српску душу очувала.*

*И у теби јоште траје
— Поноси се увек њиме! —
Ма врешено скамењено
Добре мајке Јевросиме.*

*Око теде свуда стоје
Твоји камен до камена,
Али сви су пуни духа,
Пуни огња и пламена.*

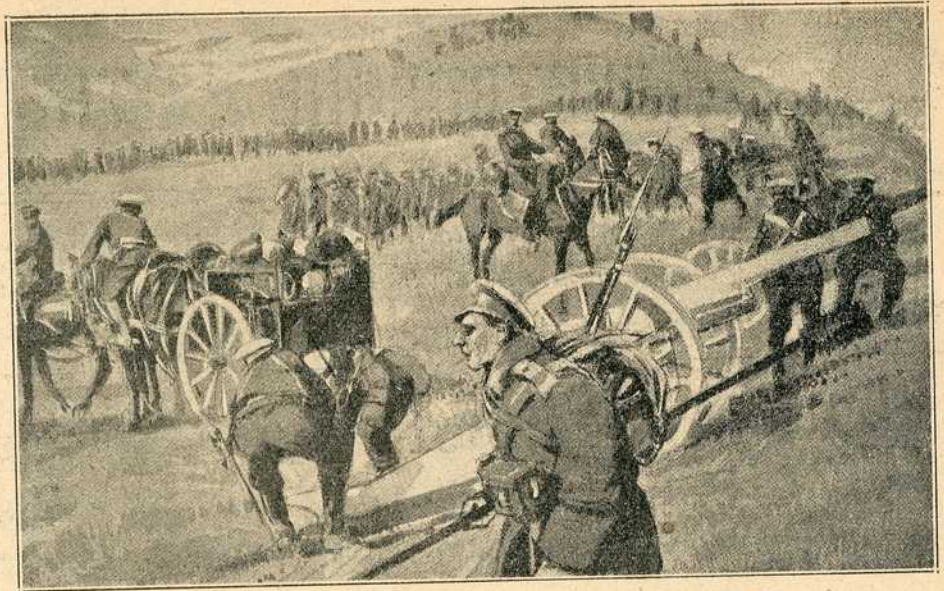
*И сада је дошло време,
Опет ћеш се ти подићи:
И Краљевић Марко нови
По теби ће опет ићи.*

*Зато нек' је Богу хвала
На спомену куле давне, —
Што је с нама доживела
Да однови дане славне!*

Пут Криволак-Кавадавиц 30. окт. 1912.
Др. Војислав В. Рашић-Биослав.

ПРВИ СНЕГ

*Топли дани 'давно прошли
А ми напред све идемо,*

Бугари намештају топове на Чаталци

*Хладноћа се свуд осећа, —
А ми само војујемо.*

*Већ са Шара, Карадота
И висова у даљини
Посред лета снег се дели
И туди се у маглини.*

*Али ноћас заокупи
Да засица и све редом, —
Свануће наше поље
Покривено добрим снегом!*

*Стресох са се пахуљице,
А оне ми и по глави,
Бацих поглед око седе:
Све покривено, покров прави.*

*Ма сутрашњи дој помислих
И мисао одмах сијну:
Коле ми ће покров дати,
Да л' Срдину ил' Турчину?!
При улазу у Прилеп, 1. нов. 1912.*

Др. Војислав В. Рашић-Биослав.

*

*Доносимо у овој свесци ове две песмице,
које ће изаћи у посебној књизи под нашим
слов: „Споменница на српско-турско ратовање
1912. год.“* Уреди.

Наши су јунаци племенити!

На Бакарном Гумну изнад Прилепа српска војска ненадно је имала да издржи једну од најкрвавијих битки, али и да докаже, да је нико не може изненадити и да је способна не само да се нађе у овакој ситуацији, но да и из нај-

горе ситуације изађе — победник.

Борбена вредност српске војске, њена војничка извезбаност, хладнокрвност, брза схватљивост и вештина српског војсковође, и разумевање дужности код официра нигде се нису могли толико јасно испољити као у борби на Бакарном Гумну, где је Штурм са својим дринцима у ловор венац српских победа уплео најмириснију ружу.

Турци на Алинцу у сјајним стратегијским позицијама дочекали су страховитом артиљериском ватром дринску дивизију, која је била делом у маршевој колони, а делом улогорена.

То је било неочекивано, страшно изненађење, али оно ни за један минут није дало збунити старога ратника Штурма, коме је ово пети срећни рат. Док би дланом о длан ударио, Штурмова наредба разнета је по целој дивизији и од једном се указа величанствена слика, како се цела дивизија, под унакрсном страховитом артиљериском ватром хитно, али мирно као на маневру, развија за фронтални напад, који је био тако силан и, тако мајсторски изведен, и ако без потпоре артиљерије, да су Турци после

неколико сати борбе бајонетом српских пешака из својих одличних и одлично утврђених положаја натерани у дивље бегство.

Деца са Шуматовца овде су се, као и на Куманову и Битољу, показали достојни синови својих отаца.

Јурећи неустрашимо напред пукови су наступали с великим губитцима, али су они не гледајући на своје јако проређене редове знали само за једно, за Напред!

Бакарно Гумно било је прекривљено мртвим и рањеним; лакше рањени дизали су се сами и ослањајући се на своје пушке враћали се на превијалиште.

— Једну слику нећу никад заборавити — причао ми је један посматраоц ове битке. — Један војник рањен у обе ноге, наслоњен на две пушке, покушава да се докотура до превијалишта, али малаксао мало мало па падне. За њим иде теже рањен један официр, који се и сам наслања на пушку. Када је стигао до војника коме су ноге пребијене, официр се заустави код њега неколико тренутака, а за тим долази једна дирљива слика, каква је, по причању страних аташеја, који су све то не из велике даљине посматрали, могућа само у српској војсци. Рањени официр, који је и сам једва гегуцао, упртио је на своја леђа рањенога војника и донео га је на превијалиште.

Таква племенитост својствена је само Косовском осветнику.

Чини нам се, да се тај племенити херој зове Михаило Станковић, резервни пешадијски поручник.

Како се може наградити овај херојизам пун племенитог пожртвовања!

„Живели српски официри!“

Подне је једанаестог октобра. На целом фронту води се

Српска пешадија на рововима

најочајнија борба између две велике војске: српске прве и турске вардарске армије. Са једног ђувика, који није ван домањаја непријатељске ватре, с највећим интересовањем посматра борбу престолонаследник Александар, окружен својим одличним штабом. Сви су нервозни, јер осећају, да је дошао решавајући моменат. Сада или никад. И ако се добро није могло сагледати јасно је било, да се Турци херојски држе и у моменту учини се команди као да се наши редови, тамо где је била најочајнија борба, почели комешати.

И онда кад је задрхтало срце и престолонаследника и целог његова штаба, јер су и видели и осећали, да је то решавајући моменат од кога зависи славна победа или страховит пораз, и онда када су своје продируће погледе уперили тамо где је најопасније било, када су им очима хтели рећи: „Не попуштајте јунаци!“ у ваздуху одблесну неколико сабаља и престолонаследник одану, а на уснама му се указа победни осмех.

То су херојски официри, када су видели да је наступио моменат, где треба славно па-

сти за велику Косовску идеју, тргли бритке ђорде из корнца и пред својим четама као лавови полетели у густе и како је изгледало непробојне турске редове. Војницима је импоновао херојизам њихових старешина и они су заборавивши на страх и не плашећи се смрти, која их је немилосрдно косила, полетели напред, да на врховима својих оштрих бајонета, разнесу непријатеља.

— Живели српски официри! кликнуо је сав срећан њихов командант престолонаследник Александар, када оно пред четама одблеснуше официрске сабље.

И тај поздрав и ту хвалу официри су у пуној мери заслужили, јер већ после неколико минута било је јасно, да је добивена Кумановска битка и да је њоме судба турског царства у српским крајевима запечаћена.

Турци су покушали да даду још један очајнички отпор, али је било све узалуд. Српској сили и српском одушевљењу нису били кадри да супрот стану и за мало цела турска армија „плећа даде па бегати стаде“.

ОКО СКАДРА

— Задарски «Народни Лист» доноси из близине Љеша ове црте, послане му од једног пријатеља ратника:

Ретко пишем и ретко ми мисао лети к вама. Да вам цртам све, није могуће, а да вам у кратко збијем наше живљење, опет није могуће, јер је толико тога, да би био грех пилити и сећи догађаје.

Чекамо и чекамо. Ни напада ни обране, скоро нам омрзао овакав живот. Живимо у неизвесности. Од времена до времена хуче топови са Брдице пред нама, буде нас иза сна нагли плотуни предстража — опет све мирно. Желимо нападај на Скадар, али Лондонци мисле друкчије. А међутим Риза бег пркоси свима; посекао је шуме, маслинике, баште и паркове, поробио села око Скадра и док грађани гладују, војска му не страда. Наше су трупе затвориле уско долину од Љеша до Мљета и тим оделиле Скадар од Албаније. Моја батерија, понос српског војника, укопала се на главици изнад села Џафер-Касаба и њезина четири топа верно страже нашу земљу, наше море.

Ту скоро имали смо жестоку битку код Дојча пред Скадром, о којој сте већ сигурно чули. Био је то

призор необичног јунаштва и издржљивости са стране наше војске. Две батерије и пет батаљона турске војске сударили се с нашом војском која бројаше два брдска брзометна топа и две чете (компаније) пешадије. Наши примише битку, која започе топовском ватром са стране турске војске. Немогуће би било веровати, да ће наши издржати положај, а камо ли сломити њихову навалу. Били су све дотле господари ситуације, док не отвори паљбу и наша артиљерија, која је необичном прецизношћу косила њихове редове. У то паде рањен командант, артиљеријски мајор *Паштровић* (синовац нашег адвоката) и његово место преузима поручник *Синђелић*. Неустрасиво разреди чете и као лудачком хладноћом успе се на стабло и командоваше. Гранате и шрапнели прскају над његовом главом, већ и наши редови почињу да се разређују, кад наједном прсну граната посред стабла и увије га у страховити дим. »Синђелић погину«, завапили. Носта збуњеност, неизвесна тескоба. Клонули смо. Дим се разгаљива, грање оног кобног стабла растргано, виси тужно о гољенцима, а са једне, што остаде, чује се изненада глас:

— Први топ хиљаду двеста — пали!..

Синђелић хладнокрвно седи на

грани, командује даље и његово необично јунаштво тако распали војску, да убрзо ућуткава и турску артиљерију и страховито покоси редове пешака. Ту изгину гласовити батаљон турских стрелаца. *Од шест стошина, иеш сто седамдесет би лешина.*

Иза битке олетује се стари призор: пролазе чете, уморне, али и разређене, и ето их крај топова:

— *Прва чето, српском топу на почаст!*

И кроз чете пролази жива нека ватра, уморни се и клонули војници поносно испрсују, очи зажагре, па пролазе редом, побожно и поносно пред својом славом.

Ми смо се добро уконачили овде; храна се доважа грчким паробродима у велике, огрева има, потреба нестаде, та ми смо у својој кући.

И тако добро спремљени и опскрбљени чекамо евентуални нападај на Скадар, јер како чујемо, Риза бег не мисли да се преда, упркос свих конференција. Може бити да се и надува. Јер с друге стране знамо добро, да су Арбанаси у Скадру много огорчени против њега, што их сили, да се они боре против Црногораца, а друго опет знамо, да му је војска болесна и напакон да му је Дојч био добром лекцијом и да му се трупе добрахоу у тој битци проредише. Свакако његова војска није више у компактном стању. Непрестани губитци, одвојености и ограничење хране мора да упливише на Арнауте и Турке, који нису никако вични дуготрајној работи и систематском војевању.

СЛИКЕ ИЗ ПРИЗРЕНА

Један српски резервни официр саопштио је неколико интересантних епизодица из освојеног Призрена.

— Интересовао сам се — прича тај официр — да ли су се Турци много плашили наше војске, када се ова била приближила Призрену. У освојеноме граду има повише Турака, који врло добро владају српским језиком, а међу овима се нарочито истиче један стари хоџа, који је некада живео у Нишу. Потрудио сам се да се упознам са тим хоџом, те да од њега узмем податке о стању, у коме су се Турци налазили када су Срби дошли пред Призрен. Хоџу сам упознао на једној од главнијих призренских улица. Њега ми је показивао један стари Турчин, који је првих дана био на служби трупама, које су пословале по освојеној вароши. Стари хоџа на јединствено понизан начин приступио ми је, клањајући се до земље. Млад сам човек и ова ми претерана понизност

Гуслар у црногорскоме табору под Тарабошем

Бугарски војници под Једренима играју коло уз гајдаша

једнога старца никако није годила. После неколико речи о најобичнијим стварима ја сам запитао хоџу, на првоме месту, како му се свиђа нова управа у Призрену.

Старац ме слободно погледа у очи и рече:

— Аферим, ефендим!... Ама људи сте!... Ја сам знао да друкчије неће бити под Србима.

— А зар се неко плашио међу Турцима да ћемо ми српски војници злостављати народ? — запитао сам хоџу.

— О, сви су се плашили Срба. Но ја сам им објашњавао, да су Срби човечни, и да се никоме неће догодити никаква непријатност... Али..

— Шта?

— И ја сам се плашио само једне неприлике по нас.

— Какве то?

— Бојао сам се, да ће војници вршити насиље над женскињем.. Младост је младост..

— Па да ли је било тако? — запитао сам.

— Не ефенди!... Хвала вам, ви се показасте прави људи!..

* * *

Купили смо оружје од становништва.. Уђемо у једну кућу предвођени поменутиим хоџом и још једним грађанином Турчином. Чим смо се појавили у кући, у истој настаде општа ужурбаност, забуна. То је било првога дана по заузећу Призрена. Може се мислити, како је непријатно породици, у чију средину уђе освајачка војска. Задругари у моменту уображавају најгрозније сцене, које ће се одиграти како они мисле.. У таквој ситуацији нашла се и ова породица, у чију кућу бесмо ушли ради преметачине.

Женскиње поче да нариче из свег гласа. Хоџа, који нас је водио, љутито повика на домаћицу. Он ју је на турском језику прекоревачао за то-

лику неозбиљност, објављујући у исто време, да се неће ништа стравно догодити.

— Ако имате оружје, дајте га — рекао је хоџа — и будите без бриге.

У овој кући није ништа нађено од оружја. Укућани су запањено посматрали њихову кућу. Тек су тада увидели, да им се доиста није ништа зла догодило.

Из ове куће ушли смо у другу, која је просто уређена као и прва.

Уђите у колико год хоћете кућа и свуда ћете видети исти намештај: уза зидове собе намештени ниски миндерлуци, на средини мангал са жаром, а у дну узидан долап, у коме су спаваће хаљине. Кад буде време спавању, домаћица отвара долап, узима две хаљине и простире их по поду. И тада се леже. Сутрадан спаваће хаљине понова одлазе у долап... и тако бесконачно. — Увек и свуда турска монотонија, једноликост.

Ова друга кућа била је једнога официра. Кад смо ушли унутра укућани, госпођа капетаница и њена сестра побегле су у једну оближњу собу, док су нам капетанова два синчића безбрижно пришли руци. Хоџа је и овде објаснио дамама у чему је ствар и оне су одмах биле умирене. У тој смо кући нашли један револвер, својину турскога официра.

* * *

Турске официрске жене добијају од српске државе новчану помоћ на име издржавања. То је помоћ толика, да оне могу пристојно живети. Да бих вам доказао како се с покоренима јединствено кавалерски поступа, нека вам послужи факт, што турске официрске жене с правом доласе на благајне да приме своју »плату«. — Имам једну занимљиву епизодицу.

Једнога дана нашао сам пред благајном неколико Туркиња. Једна

од њих приђе стражару и нешто га запита на француском језику. Наш Ужичанин није, разуме се, умео ни да бекне. Приђем дами и ма да нисам такође добро извежбан у француском говору. Дама ме освоји на немачком језику, питајући: »Молим вас, господине, хоће ли се скоро издати помоћ за нас?«

Ту ми Туркиња објасни да је официрска жена, и да јој муж служи у Цариграду. За време разговора Туркиња је била потпуно открила лице. Њене очи беху закрвављене, исплакване.

Уведем је одмах код благајника, као и неке пријатељице. Ускоро затим Туркиње су гордо изашле на улицу.

Мене радује она гордост оних, које смо покорили. Она је најбољи доказ, да се са њима поступа човечно.

Највећи рањеник

— Сличица из црногорског рата —

Био сам у болници да посетим рањенике. Било их је свакојаким. Једног је зрно ударило у прса, па избило испод лопатице, другог у главу, трећег у ногу, четвртог посред трбуха и тако редом. Леже у постељама превижени и радосно гледају око себе. Нико ни да уздахне, нити да зајечи..

Дуго сам остао међу њима. Многи, особито лакше рањени, причали су ми радо о окршајима и о биткама. Свако је имао по нешто ново да каже, свако да ме што више заинтересује. Било је ту и доста мојих добрих знацаца.

Под утиском, који је на мене оставила та слика и све те њихове приче изашао сам из болнице замишљен. Премишљао сам о ономе, што су ми причали..

На свом излазу поглед ми се заустави на човека, чији ми изглед

сврати нарочиту пажњу. Био је то човек већ у годинама, мали, жољав, печен. Лице му је било као да је срезано од камена, тамне боје с оштрим цртама. Растрешени бркови падали су му немарно по крајевима усана, покривајући их, као што му је коса сва у нареду падала на чело, по слепоочницама и по врату. На лицу његову огледао се велики бол. Стајао је наслоњен на пушку, немаран и дубоко замишљен.

Не могадох а да га не ословим:

— А шта ти ту, стричане, радиш?

— Све по нешто... вели ми немарно он, окреће главу на страну и одаје да му до разговора није.

Погледах га још боље. Не видим му завој нигде. Али ипак спољашност његова деловала је на мене тако, да сам уображавао, да имам рањеника пред собом.

— Да ниси и ти рањен? — упитам га.

Он дубоко уздахну, мало се исправи, а очи му јаче засијаше.

— Јесам те још како! Све те, што си тамо видео, нису ништа. То су све лаки рањеници, али врзмене нема већег у ципанцелој Господаревој држави. Ма што зборим: каквој држави! Нема под овом капом небесном.

— А боле ли те?

— Боле, брате, још како. Ево ту. Изгоре...

Изненадих се. Он као да то примети и убрза:

— Чудиш се! Не чуди се! Овако ти је, како ти ја вељу. Цела је ово истина. Ранише по сред срца жива... Љуће ране нема, а не може је ни бити!

— Па како је то: нити си превржен, нити лежиш, него ту с пушком стојиш, и не би се рекло да ти је ишта.

— То ти је истина. Телесно сам здрав, ма да ми рекоше да сам остарио и попустио. А то баш и јесте оно. Да ме је пушка, топ ударила или нож сасекао вас на комаде — ни по јада, него ето ове пушке и не мрчих. Бар да ме пустише да привирим, него ме још од прве послаше овамо.

Веле: да чувам стражу. Молих, кумих, али ми не могаде бити. Оставише ме да стражим. И још коме! Овим рањеницима и овим ђевојчицама, што се ту вуку кроз ове камаре, те тобож помажу рањеницима. Та их помоћ убила. Зато ти и вељу: врх мене нема већег рањеника не у господареву државу, него у ципанцелом свету. Кад и луда деца зајме пушке мејдан деле, да ја овде трајем ка' да сам гори од најгорега и ка' да нисам ништа бољи од тих ђевојчина што ту с тим црвеним крстовима куторе. Реци по души и сам да ли је то правда и правда?

Појмио сам га и нисам му могао ништа да речем. Утешити га нисам могао, а разуверити још мање. Разминуо сам га и ћутке пошао даље, остављајући га његовој злој судбини, да стражи крај болнице онда, кад толики и гори и бољи од њега деле мегдане.

И кад сам већ био далеко одмакао видео сам га где замишљен стоји, а све ми се чинило, како још једнако хуче и јада се, а у ушима су ми звониле речи његове изговаране с пуно туге и бола, али и љутог јадања...

А колико их је, који би се срећни сматрали, да су на место овог највећег рањеника!

Цетиње, 8. октобар.

Борислав.

ЕПИЗОДЕ ИЗ БАЛКАНСКОГ РАТА

Скопље.

Београдска »Трибуна« доноси ово:

Рђав ручак заливен рђавим вином не повишава температуру тела. А то је било тако потребно, јер је у ресторану било хладно као у леденици. Официри и војници, који су до пре неколико дана проводили дане и ноћи под ведрим зимским небом, седели на полутрулим пањевима и спавали на слами, били су задовољни што се могу склонити под кров, се-

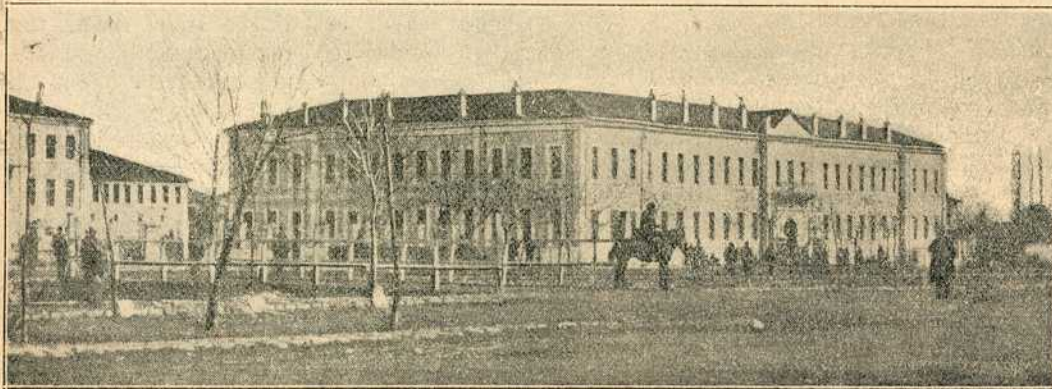
дети на столицама и спавати на кревету. Њима није ни на ум падало да протестирају што се кафане не ложе. Топла кафана, то је за њих луксуз. Али зато је разговор био топал. Причало се само о пријатним стварима. Сваки је знао да прича по каквој лепој анегдоти из разних би- така.

— Брате ја на оног Штурма нисам много полагао. Некако се сувише залржао у дворској служби, те ми је изгледало као да је поборавио трупне ствари. А оно видиш, шта почини!

Тај је човек најтеже задатке тако брзо, смишљено и енергично решавао и на Куманову и код Битоља, да се прочуло и међу редовима. »Море, она Штурма паре вреди. Истина, изгинемо подоста, ама очас посвршавамо посла« — причали су ми војници — прича један пешадијски капетан.

Не знам, да ли је истина, али ме човек уверава, да је истина... Дивна једна сцена... Пешадија застала, непријатељ осуо паклену ватру. На једном вису стоји Штурм, посматра битку и издаје наредбе. Око Штурма његов штаб. Гранате почињу падати у близину штаба. Неко се усуди, да опомене Штурма на опасност, којој се излаже, ако би и даље остао на томе опасном месту. Штурм га погледа оштро и настави издавати наредбе. Баш у томе тренутку нешто снажно лупи иза леђа њихових. Он се окрете и угледа језовиту слику. Његов ађутант, погођен гранатом, стропошта се на земљу. Није имао каде ни узвикнут: јао!

Штурму се саставише веће. Он тужно погледа у леш својег ађутанта, подиже руку и салутира. Одајући по војнички последњу пошту својем ађутанту, он постоја, са руком на шајкачи неколико секунда, па се нагло окрете и настави даље издавати наредбе... Каква присебност, каква хладнокрвност! Нај-

Седиште српске војне власти у Битољу

Турски заробљеници у београдском граду после купања

зад, какав отмен гест! — прича један поручник. Свима је импонирало ово држање Штурмово.

— Море, искидао сам се од смеја једном војнику. Ми у ланцу. Зују куршуми око нас као осице, а он сподбио под мишку један тајин. Опали који метак па откине повећи комад тајина и док га сажваће, он опали по који метак. »Море, батали тај тајин, па пуцај! Видиш да не можеш добро нишанити« — говорим му ја, али он ме не послуша, док није смазао цео тајин. Кад је био готов са овим својим необичним ручком, он натеже чутурицу са ракијом и повуче неколико снажних гутљаја. Затвори чутурицу, обриса уста и погледавши ме задовољним осмехом на уснама, он опљуну дланове и рече ми: »Е сад ћемо, господин поручник«. Издржао је био целу битку и био је при јуришу међу првима — прихвати један резервни поручник.

— Е, брате, ја нећу никад заборавити дочек у Гиљанима. Коњица је прва ушла у варош. Знате ви, да је свет плакао од радости и буквално, као оно у песми, грлио коње и јунаке. И сад бих могао засузити, кад се тога дочека сетим — наставља један коњаник.

У Митровици смо имали једну интересантну епизоду. Навали на нас један Бошњак Муслиманин, да га покрстимо. Вели повратио се старо српско царство, после чије пропасти се ње-

гови потурчили и он сад хоће да се повратком српског царства врати у своју стару веру. Ми смо га одвраћали и говорили му, да то остави за доцније, али он није хтео ни да чује. Шта смо знали, морали смо му испунити вољу. Дасмо му име Милан а презиме Косовац. Нигде сад срећнијег човека у свету од њега. Ми га у шали сваког часа викамо по његовом имену или презимену и он се одмах одазива, као да му је то име од детињства.

— Вала, сваки је с вољом и пожртвовањем вршио своју дужност. Ено онај инжињерац Михаило Боди, командир II железничке чете, оправрио је мост на Вардару између Зеленика и Велеса за пет дана, иако је предвиђено, да се тај посао сврши за 12 дана. Зато је добио од поручника за капетана.

Нижу се анегдоте за анегдотама све лепше од лепше и човек заборавља и на зиму.

— Уха, пола три. Мора се у канцеларију — узвикну Нушић, који иначе важи као прилично комотан човек. За Нушићем се диже Блажа Барловац, члан бунарског кварта, јер и он има да изврши неколико претреса кућа, у којима се налазило скривено оружје. За полицајцима одоше официри. Да не бих остао сам у кафани, а и да не бих се шетњом загрејао, одох и ја у покривену чаршију, која је на мене учинила необичан утисак.

ЗАПИСИ

— [»Утворе« у драчкој тврђави] Један српски официр, који се ових дана вратио из Драча у Београд, описује овај занимљиви догађај, који се догодио одмах после уласка српске војске у Драч.

Кад су српске трупе стигле на море, заузев Драч, заробиле су турску посаду, пак основале своје власти и поставиле страже на најприкладнија места. Идућег јутра, чим је била стража измењена, један војник, који је био на стражи у градској тврђавици, представио се дежурном официру блед, узбуђен, те му је узружаним гласом рекао:

— Утворе, страшила, господине поручниче. Нисам ништа видео, али цеду ноћ сам слушао јецање, јаукање, стењање. У извесним тренутцима чинило ми се, да се зид отвара и да ће сабласт на мене навалити.

— Немој то никоме приповедати — рече официр — да те не би исмевали.

Два Србина (брата) турска војника заробљеници у Знајму у Моравској, пребегли у Босну па у Знајму чувани до свршетка рата

Војник је поздравио и отишао, не рекав више ни једне речи. Али другог јутра поновио се исти случај. Други војник, једва оставив место страже, похитао је свом пуку и на сав глас исприповедио, како је чуо, да из зидова утврђења долази јецање и стењање. Вест о сабластима брзо се раширила по свој војсци, али је само мален број војника поверовао, да је могуће да постоје сабласти.

Број војника, који су били послани на стражу у тврђаву, био је повишен. Некоји подофицири и војници изван службе одлучише, да остану у тврђави, да се осведоче, у колико одговара истини приповедање о сабластима. Кроз неко време није се видело ни чуло ништа. Али кад су већ сви изгубили наду, да не ће ништа чути, зачу се из зида слаб јаук, затим одмах други па трећи. Јаукање се чуло све јаче. Војници су у почетку остали окамењени, а затим сви скупа, да буду сигурнији, дадоше себи руке и полагањено се приближаваху зиду, из којег се извијало стењање. Један војник пак отишао је да дозове официре. Чинило се, да се сабласт полако удаљује, јер је глас био све слабији. Наједном се зачује тако јак узвик, да су војници одскочили наатраг. Причинило им се, да се нешто живо налази пред њима, нешто што не могуше видети и упознати, и инстинктивно их обузме страх, онај страхан страх, који проузрокује непозната опасност.

У тај час стигоше официри и пошто су саслушали, шта приповедају војници, наредили су, да се онај део зида, из којег се чује јецање, разруши, да се открије »тајна драчке тврђаве«. Одмах се нашло потребно оруђе и опрезно су почели рушати зид. Овај су убрзо пробушили те се открило, да је на оном месту била шуљина. Четири војника наставише даље рушити зид мало по мало, док се није могло добро завирити у празнину. Тада сви војници остадоше запањени. У празном простору иза пробушеног зида лежао је на влажној земљи један турски официр, а покрај њега, наслоњена на зид, била је посве нова турска свилена застава. Турског официра требало је довести к свести. Кад га окрепише и ободрише, официр је исприповедао, како је био жив затворен међу зидине.

Он је био заставник драчке посаде. Кад се дознало, да долази српска војска, одмах су били сви на чисто, да ће се град морати предати. Али налози из Цариграда одређиваху, нека се посада одупре, јер да ће јој се послати појачања. Срби опколише град и није му преостало него да се преда. Али жтели су некако да спасу заставу. Саветоваше заставнику, да се даде

Мост преко Вардара

зидати за три дана, док не дођу појачања и док се опет не ослободи град. Он је пристао. Речено, учињено. Зазидаше га тако спретно, да се споља није могло опазити скровиште, у које је долазио ваздух из малог отворића на спољашњој страни тврђаве.

Трећи дан је турском заставнику понестало хране и обеђана помоћ није дошла. Четврти дан беше пао у очајање, затим га је свладила слабост и онесвестио се. На срећу мало затим дођоше до њега српски војници, те га спасоше.

— [„Зулуми“ српских војника]. (Писмо мајке једног турског заробљеника.) Страни листови били су у последње време препуни лажи и измишљотина о некаквим зулумима српских војника у бившој Турској. Што год се могло измислити, то је све као истина саопштавано свету. По тим лажима, српски војници били су гори од Арнаута. Они су пљачкали, секли и силовали на све стране.

Међутим, сами турски листови најбоље су демантовали те лажи. И једно приватно писмо, које је случајно једном београдском листу дошло до руку, а које је писала једна Туркиња своме сину, заробљеном турском официру, најбоље показује, шта су српски војници радили.

Писмо се завршава овим речима: „Од српског аскера, синко, ми не видесмо никаква зулума. Како је српски аскер радио, тако му је и Бог у боју помогао“.

— [Смакнут циганин агин паликућа.] Кад је пљеваљска војска дочекала, да је пљеваљска посада прешла границу Босне, крене се слободно, али опрезно у Пљевље Вој-

ницима је издата строга наредба, да не смеју палити турске куће по цену живота. Један Циганин заборави за наредбу и запали кућу једнога аге. Официр те чете, кад виде да кућа гори, постави чету у строј и запита, ко је запалио кућу?... Нико се не јавља...

— Ко је запалио кућу нека се слободно јави. Пређашња наредба о паљењу је укинута!

Тишина!

— Нека се јави, ко је запалио, добиће десет динара! — изрази официр.

И при том извади официр нову новцату банку. Јанко Циганин по лаком се и рече:

— Дај, господин-официре, мени, ја сам је приждио!

Официр му даде десет динара и рече, нека му донесе комадић стакла из прозора куће. Јанко сав весео, насмејана лица, метнувши новац у џеп и смешкајући се, пође према горућој кући.

— Прва четворица пушке на готов! — командова официр.

И док је Јанко прешао 20—30 корака, чу се друга команда, кратка, пригушена:

— Али!...

Погођен са четири метка својих другова, паде весели насмејани Циганин Јанко...

За овај случај дочују Турци-бегунци, те се многи вратише својим кућама, измишљајући и надовезујући још много тога на овај случај.

